Улас
Самчук

НА КОНІ ВОРОНОМУ

Харків
«ФОЛІО»
2019

І ось я поглянув: аж ось кінь вороний, а що сидів на нім — мав вагу в руці своїй.

Апокаліпсис

КИЇВ

І кто убо не возлюбить Києвського княженія, понеже вся честь, і слава, і величество, і глава всім землям руським — Києв.

З літопису

I

Крізь дощ, сніг, вітер та перевірки, наш Фіят вривається в околиці Святошина. Це вже Київ. Неділя, 26 жовтня, рік Божий 1941. Ще не так пізно, але небо заложене хмарами і подоба вечора вражаюча.

Здовж шосе, в обох напрямках, біжать військові самоходи, назустріч до останньої зупинки підтягається трамвай, наближається поліційна година, помітний поспіх.

Ми спішимо також. Зрештою, ми ось «дома», — Брест-Литовська 78-86 — на досяг руки. Минаємо, справа, збомбардоване летовище, вигорілий завод «Більшовик»,

зліва, минаємо Кіно-фабрику і ось далі наша мета: велика, на п'ять поверхів, в мороці вечора, будівля з високим заїздом на гранчастих кольонах.

Повертаємо до ліва, в'їжджаємо до широкого подвір'я і гасимо мотор. Котра це година? Пів до п'ятої. Витискаємось з тісної машини і розправляємо засиджені ноги. Нас четверо, — Степан Скрипник, його син Ярослав, шофер Трифон Ярмолюк і я. Темно, мовчазно, безлюдно. Перед нами велика неосвітлена будова з трьома входами. Котрий з них маємо вибрати? На щастя, навернувся якийсь добродій і проблема рішена: просто, середні двері, третій поверх.

Електрики ще не було, сходи освітлені якимсь каганцем, видимість квола. Наш приїзд не був попереджений, застанемо чи не застанемо господаря дома? Але ось ми вже перед його дверима і на сумніви нема часу. На наше стукання вони відчинилися і в них невиразна постать.

— Чи Іван Петрович дома?

— А де ж він, як не дома, має бути, — чуємо його радісний голос.

Залишалось тільки кинутись в обійми і міцно розчоломкатись.

Ми нанесли повно руху, гармідеру та всіляких вантажів. Господиня дому, Надія Пилипівна ледве може нас розмістити і враження, ніби ми рідня, яка довго не бачилась і ось тепер нагло зійшлася.

І добре, що Іван Петрович видатний режисер кіно-фабрик, а тому і мешкання його видатне відповідно. Чотири кімнати з цілою кухнею на одну родину, за совєтських гараздів, це щось з фантазії. І ми, що нагрянули такою ордою, маємо де зміститися. І єдина прикрість: електрики не пущено, її надолужують свічки, огрівання також ще не діє, температура синхронна з тією, що й надворі.

Одначе, не в цьому істина. Ми в Києві. У наших друзів. А тому нам, і тепло, і ясно... І невловиме відчуття надзвичайного патосу. Хочеться всіх обняти, казати гарні слова. На тлі суворої дійсности, така радісна дія повного щастям серця.

Хотілося багато питати, багато казати... Все бачити. Надія Пилипівна турбується вечерою, виходять на кін наші

волинські харчові міхи і в мить ока, великий стіл їдальні застеляється білою скатертиною і заставляється питтям та їжою. І коли ми підносили перші чарки за «зустріч в Києві», ми відчули, що це вже нарешті не лишень побожні бажання, а дійсність, до якої можна торкнутися пальцями. Десятиліттями ми виношували цю тугу, багато випилось за неї тостів, безконечно надіялось і ось воно є.

Вечеря тягнулася, чарки дзвеніли, мова невгавала.. Почуття наповнялось і переливалось. А коли це скінчилося, ми перейшли до кабінету Івана Петровича, щоб надозвіллю погуторити.

Іван Кавалерідзе не лишень режисер кіна, а також скульптор. Він весь у цьому пластичному мистецтві. Але нас тоді цікавило не лишень його мистецтво, а все, що бачили наші очі. Ми вперше потрапили за залізну заслону одного життя, десятиліттями хороненого від зовнішнього світу, і тому все нас тут провокує цікавістю. Люди, їх стиль життя, їх речі, їх манери. Ось, над робочим столом цього кабінету, кут фотографій. Оригінальне фото Шаляпіна в ролі колдуна з опери «Русалка» з власноручним його підписом. Знімка Горького з таким же підписом. Листівка зі зображенням Гр. Сковороди в позі мандрівника з ціпком і торбою. Листівка з портрету Шевченка роботи Рєпіна. Фотографії різних знайомих. Все це зібрано в одному куті, при чому Шаляпіну й Горькому визначено там найвигідніше місце і ми схильні думати, що це зроблено не випадково. У цьому філософському поєднанні ідей і духа, гарантія «старшого брата» вважалася невід'ємною вимогою побутової моралі.

А поза тим все тут позначене печаттю духа доби. Дивуєшся, наприклад, яким чином потрапила до кабінету режисера і скульптора канапа, обтягнута дешевою клейонкою з височезною пласкою спинкою, оздобленою зверху смужкою кривого дзеркала, ультра вульгарного стилю совєтської фабрикації. Або ось ті два, збиті з дерев'яних планок на подобу крісел, предмети для сидження. Сідаючи на них, вони погрозливо гойдалися з попередженням, що їх сполегливість не гарантована. А до того, вони гемонсько кпилися з вас своїм обарвленням. Засаднича їх барва ясно-брунатного

відтинку своєвільно поплямлена білими плямами, так ніби їх побризкано вапном і нас попереджено, що це не було примхою їх виробництва, а наслідком таємничих процесів совєтської барви, яка самочинно почала ці витівки без якої будь раціональної для цього потреби.

Все тут, не виключаючи і самої будови, викликало контроверзи. Вікна зроблені з зеленкавого кривого скла, двері відмовлялися зачинятися, рури давали іржаво-брудну воду, помости попачилися і покреслились щілинами. Не дивлячись на те, що воно недавно збудоване і пропаговане, як зразок совєтського житлового люксусу.

І ось ми могли ввесь той люксус бачити і ним насолоджуватися. Війна додала до того своїх оздоб. Ми сиділи при містерійному світлі свічок, ми пили чай, на нас зимові одяги. Ми погомоніли і ми сміялися. І не могли вийти з дива, що ось ми переїхали всього 318 кільометрів дороги і потрапили на зовсім іншу плянету, недавно віддалену від нас не меншою віддаллю, як від землі місяць.

І при тому, як завжди, біг час. Наша плянета також оберталася... Великий висячий годинник з гирями в їдальні вибивав щось, як дванадцяту, коли ми вирішили розходитись. Мешкання Надії Пилипівни обернулося в пансіон. Я дістаю окрему кімнату зі свіжим, білим, дерев'яним ліжком і щільно завішеним вікном.

Отже надобраніч! Завтра новий день, на якого ми спрагло чекаємо.

Перша ніч у Києві. Холодна, темна, заборонена. Брест-Литовською дорогою гудуть машини. Що це за така епоха? Може це вертаються готи, гуни, монголи? Добраніч. Нема відповіді.

Наступний день — понеділок. Прокидаюся. Вікно завішене. Нічого не видно. Я лежу вже з розкритими очима, мені тепло і приємно, десь за стіною б'є годинник. Сім разів. Ов! так вже скоро день, а я все ще в ліжку. Таке марнування дорогого київського часу. Але який це був смачний перший київський сон. Спалось, ніби з маківкою. На жаль, нічого не снилося і я не знатиму, що мене тут чекає. Бувало в Празі мені раз-ураз снилося, що я в Києві, але ніколи не

так, як не сталося тепер, а тому не слід дуже перейматися снами. Мене ось цікавить, де це я знаходжуся, а тому шукаю свічки на нічному столику, а коли вона загорілася, з темноти, як стій, виступив просто зі стіни перед мною портрет Шевченка. Здоров, батьку! Приємно зустрітися. Як завжди, він насуплений і я знаю чого. Мовляв, «нема на світі України, немає другого Дніпра, а ви претеся на чужину, шукати доброго добра». Я це знаю, батьку, але інколи приходиться побувати і за «Оралом». Така вже наша, вибач, доля. Оглядаюсь довкруги. Ось справа старовинна шафка з книгами, а на ній ще старовинніший глобус. Кілька стільців і під ногами витертий килимок.

А за дверима, чую, також вже рухаються. Степан Іванович, чую, скаржиться на свої ноги, з якими він ввесь час має клопіт, а він же з сином збирається їхати до родинної Полтави. Не дуже їм заздрощу в такий час.

Ще якась півгодинна і наш пансіон на повному ходу. Голяться, миються, чепуряться. Надія Пилипівна накриває стіл, появляється сніданок. Варена київська картопля, волинське сало, масло та хліб і до всього невтральний чай, що пахне малинами.

А по сніданку збираємось на прощу, Трифон йде розгрівати Фіята, а ми одягаємося. На мені сіре, зимове пальто, штани-рейтузи кольору хакі і чоботи з високими халявами... І сірий, фетровий капелюх. Решта, приблизно, не гірше визброєні і вимарш готовий.

На цей раз наш примхливий Фіят мусить вмістити нас п'ятеро, бо з нами їде також Іван Петрович у ролі чичероне. Наповняємо його, як валізу, і витискаємось на вулицю. Перед нами Київ. Широка, проста, мощена каменем магістраля, яка могла б і вражати, коли б надати їй трохи буржуазного вигляду. А так, все тут ультра-пролетарське. Ошуміле, занедбане, недороблене. Одначе, наші голови не встигають повертатися на всі боки. Пущені в хід всі мотори уваги. Минали зоопарк, парк імені Пушкіна, славну київську політехніку. І знаменну Шулявку, що дала назву «шулявським босякам», за що уподобилась назви пролетарської і дістати титул Жовтня. Похилі, деревляні будиночки царського часу, які за епохи Сталіна зовсім погрузли в землю.

Одначе, ця не конче столична панорама швидко минає, останнім її відблиском лишається «Євбаза» і нарешті в'їжджаємо до знаменного, топольового бульвару Шевченка. Це є екватор Києва, від якого до права й до ліва розлягається його гегемонія. Тоді його топольова алея була лиш в зародку, бо перед війною її було вирубано і засаджено молодими деревцями. При в'їзді до нього все ще лежали купи наповнених піском мішків, нагадуючи нам, що тут все таки хтось думав боронитися...

Звідсіль починалось справжнє місто. В обох напрямках гасали військові машини, хідники заповнені пішоходами. Ми не відставали від загального темпа, швидко минали ботанічний город, пересікали вулицю Володимира, залишали сквер Шевченка і врізалися у Хрещатий яр.

Господи Боже! На що він був тоді подібний. Гори руїн і звалищ. Помпея над самим Дніпром. І сталося це щойно місяць перед тим... 19 вересня німці взяли Київ без бою... Розташували свій штаб у Ґранд-готелі, а комендатуру примістили в будові магазину «Новий світ» на вулиці Прорізній. Але п'ять днів пізніше обидві ці інституції несподівано зірвалися в повітря. До цього додалися інші вибухи, почались пожежі і по часі ввесь Хрещатик уявляв геєнну огнену. Пожежне устаткування міста було знищене, а тому вогонь шалів безконтрольно. Німці обсадили загрожені місця, літаками доставляли пожежні кишки, воду помпували з Дніпра, але це було мало і пізно. Хрещатик обернувся в звалища грузів. Руді, іржаві, сірі і бурі кольори творили картину мертвеччини, серед якої прочищено стежку для людей і машин.

Ми поволі пробиралися тією стежкою в напрямку Думської площі з її прикметною будовою «Думи», тобто радниці, з якої від 1878 року управлялося Києвом. Багато знаменних подій відбулося в мурах цієї будови, а мені пригадалися оповідання одного приятеля з Праги, бувшого козака полку Чорних Запорожців, Кирієвського. В годинах полудніх, 31 серпня 1919 року, тут зударились відділи 1-го куреня 8-ї бригади УГЛ та відділ Чорних Запорожців з відділом денікінського генерала Штасельберга за владу над цією будовою. З її балькону звисав трьохкольоровий царський прапор і запорожці захотіли змінити його на жовто-синій.

ЗМІСТ

Київ 3
Назад до точки 77
Між молотом і ковадлом 114
На тихому острові серед не тихого океану 209
Остання границя 246
В дорозі назад 309